

Rama IX Art Museum Foundation

วันนรีศ ๒๘ เมษายน

ไหว้สมเด็จพระ
นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม
สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

Rama IX Art Museum F

วันนริศ

๒๘ เมษายน

ไทรวิสมเด็จครู

นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยาม

สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ห้องพระโรง วังท่าพระ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๖ เมษายน ๒๕๔๔

พระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

- พระกำเนิดและการศึกษา
- พระประวัติการรับราชการ
- พระประวัติทางการศึกษาศิลปกรรม
- พระชีวิตสมรส และพระทายาท
- การสิ้นพระชนม์ และงานพระศพ

๑
๑๒
๒๓
๒๗
๓๐

การบรรเลงปี่พาทย์

๔๙

งานจิตรกรรมของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

๖๐

ผลงานฝีพระหัตถ์

๓๓

Rama IX Art Museum Foundation

ประมวลภาพจากงาน "วันนริศ" ในปีที่ผ่านมา

๗๓

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕
ณ หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ
กรุงเทพมหานคร

กำหนดการ

ท้องพระโรง วังท่าพระ

- ๐๗.๐๐ น. โหมโรงเช้า วงปี่พาทย์กรมศิลปากร
ทำบุญถวายสังฆทาน พระสงฆ์ ๑๐ รูป
- ๐๘.๐๐ น. พิธีเปิด นิทรรศการพระประวัติและผลงานศิลปกรรมฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และนิทรรศการศิลปกรรมไทย
- ๐๙.๓๐ น. พิธีไหว้สมเด็จพระสุเมธีฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

โถงล่าง หอประชุมมหาวิทยาลัยศิลปากร

- ๐๘.๓๐ น. การประกวดเขียนภาพเยาวชนไทย
หัวข้อ “ภาพเขียนไทยอันเนื่องมาจากความประทับใจ
ในงานศิลปกรรมไทยของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์”

ส่วนแก้ว วังท่าพระ

- ๑๓.๓๐ น. การแสดงดนตรีคลาสสิครูปแบบ Chamber Music
บรรเลงบทเพลงพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
โดย คณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ๑๔.๓๐ น. การบรรยายทางวิชาการ ในหัวข้อ “จิตรกรรมฝีพระหัตถ์ของสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์” โดย หม่อมราชวงศ์จักรดิ จิตรพงศ์
- ๑๖.๐๐ น. พิธีมอบรางวัลการประกวดเขียนภาพของเยาวชนไทย
- ๑๖.๓๐ น. การบรรเลงและการแสดงจากบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
- การบรรเลงและขับร้องเพลง เขมรไทรโยค และเพลงในเรื่อง ขอมดำดิน
(ตีบพระร่วง)
 - การแสดงจากบทละครดึกดำบรรพ์ เรื่อง รามเกียรติ์ ตอนสุรบิณฑาตีสีดา

พระประวัติ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

Rama IX Art Museum Foundation

ในวงการศึกษาถึงผลงานศิลปกรรมของศิลปินท่านใดในอดีต ผู้เขียนเล็งเห็นถึงความจำเป็นในอันที่จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา ซึ่งจะทำให้ทราบถึงกำเนิด การศึกษา พื้นฐานทางครอบครัวและสังคม ฯลฯ อันเป็นความเข้าใจเบื้องต้นถึงตัวศิลปินเอง และเป็นปัจจัยสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ถึงงานศิลปกรรมนั้นๆ

สำหรับสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้น อาจกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นบุคคลที่สำคัญมากในประวัติศาสตร์ชาติไทยในหลายๆ เนื้อหาสาระ เนื่องจากทรงมีพระกรณียกิจมากมาย ดังนั้นในงานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยจึงแยกพระประวัติ และพระกรณียกิจออกจากกัน เนื่องด้วยเล็งเห็นว่าทุกๆ ส่วน มีรายละเอียดที่สำคัญ และจะยังประโยชน์ในการลำดับความคิดจากข้อมูลต่างๆ อีกด้วย

พระกำเนิด และการศึกษา

สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระนามเดิม พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๐๖ ตรงกับวันอังคาร

ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีถุน จุลศักราช ๑๒๒๕ ซึ่งตรงกับรัตนโกสินทร์ศก ๘๒ เวลาเที่ยงคืนกับสามสิบนาที โดยทรงเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๖๒ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๒ ของหม่อมเจ้าหญิงพรรณราย (แฉ่) ในสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ (พระองค์เจ้าชายสิริวงศ์ พระเจ้าลูกยาเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) กับหม่อมกิม หรือกิม ทรงมีพระเชษฐภคินีร่วมพระมารดาเพียงพระองค์เดียว คือ พระองค์เจ้าหญิงกรรณิกา ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็น “เจ้าฟ้ากรมขุนชัชวาลย์กัลยา”

ตามพระราชประเพณีในสมัยนั้น เมื่อพระเจ้าลูกเธอประสูติ ถ้าเป็นพระองค์ชายจะได้รับพระราชทานพระยศ ๑ เล่ม กับปืนพก ๑ กระบอก หากเป็นพระองค์หญิงจะได้รับพระราชทานภูษาแพรคลุมพระองค์ ๑ ผืน เป็นการเฉลิมขวัญ โดยพระราชทานนี้จะวางไว้ในกระดังของพระองค์ ครั้นประสูติได้ ๓ วัน จะมีพิธีเวียนเทียนสมโภช ณ ตำหนักที่ประสูติ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จลงประทับเป็นประธาน ทรงรดน้ำพระมหาสังข์และเจิมพระราชทาน ครั้น

ประสูติได้หนึ่งเดือนจะจัดให้มีพิธีสมโภชเดือนอีกครั้งหนึ่ง

เป็นพิธีใหญ่กว่าสมโภช ๓ วัน ซึ่งต้องจัดหาฤกษ์ในวันดี แม้ว่าฤกษ์นี้จะเกินกำหนดวันครบเดือนไปหลายวันแล้วก็ตาม พิธีสมโภชเดือนนี้จะเริ่มด้วย พระสงฆ์เจริญพระปริตตอนบ่ายก่อนวันฤกษ์ ครั้นถึงวันฤกษ์เวลาเช้าเลี้ยงพระ และพระสงฆ์อำนวยการก่อน แล้วจึงทำพิธีพราหมณ์ คือ โขนผมไฟเพื่อไว้จุก แล้วพระครูพราหมณ์นำพระเจ้าลูกยาเธอลงทรงม้าในชั้นสาคร เวลาบ่าย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จลงประทับเป็นประธานในพิธีเวียนเทียนสมโภช ทรงรดน้ำพระมหาสังข์ และทรงเจิมเหมือนการสมโภช ๓ วัน สมโภชแล้วพระครูพราหมณ์เฝ้าพระเจ้าลูกยาเธอหรือพระเจ้าลูกเธอขึ้นวางไว้ในพระอุโกวร้ายมนต์ และกล่อม ๓ ลา หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานของขวัญเป็นทองคำและเงินสำหรับเป็นทุน พร้อมทั้งพระราชทานพระนามและพระพร ซึ่งทรงเขียนด้วยลายพระหัตถ์ เป็นอันเสร็จพิธี

สำหรับพระองค์เจ้าจิตรเจริญนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกอบพระราชพิธีสมโภชเดือนตามพระราชประเพณี ในวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๖ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ ปีกุน ในพระราชพิธีนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานของขวัญ มีทองแท่ง เงินแท่ง เงินตรา

รับทองและช้อนทองสำหรับเสวย กับจี้มรกต โดยพระราชนิพนธ์เป็นภาษามคร เขียนด้วยสำหรับผูกพระคออีก ๑ จี้ด้วย และจะทรงอักษรอริยเกะ พร้อมด้วยดวงพระชะตาลงดวงพระราชหัตถเลขา พระราชทานพระนาม ในพระอุ ความดังนี้ ประกอบด้วยคาถา พระราชทานพระพร

สมเด็จพระปรเมนทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้ากรุงสยาม ผู้บิดาขอตั้งนามบุตรชายที่ประสูติจากหญิงแฉพรรณรายผู้มารดา ในวันที่ ๓ ๑๑ ๖ ค่ำ ปีกุน เบญจศกนั้นว่า พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าจิตรเจริญ สิงหนาม

ขอจงมีความเจริญชนมายุ พรรณ สุข ผล ประฏิภาณ ศุภสารสมบัติ สุวรรณ-หิรัญรัตน์ ยศบริวารศฤงคาร ศักดานภาพตระบะเดชะวิเสศคุณสุนทรศรีสวัสดิ์พัฒนามงคล พินุลผลทุกประการ เทอญฯ

ตั้งนามวัน ๖ ๗ ค่ำ ปีกุนเบญจศก เป็นปีที่ ๑๓ ฤกษ์วันที่ ๔๔๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

คาถาพระราชทานพระพร

อัย จิตตเจริญญิต	สถนาโม กุมารโก
อโรโค สุโขโต โหตุ	ทีฆายโก สย วลี
อโฬ โมหทธโร โภาติ	ยสสสิ ปริวารวา
เดชวา ถายสมปนโน	พหู ขนธิโยปี จ
สกกโต ครุกโต	มานิตโต จ พหูปิ
ตโต ปจจตติโก สพเพ	ชินาตุ อปราจิตโต

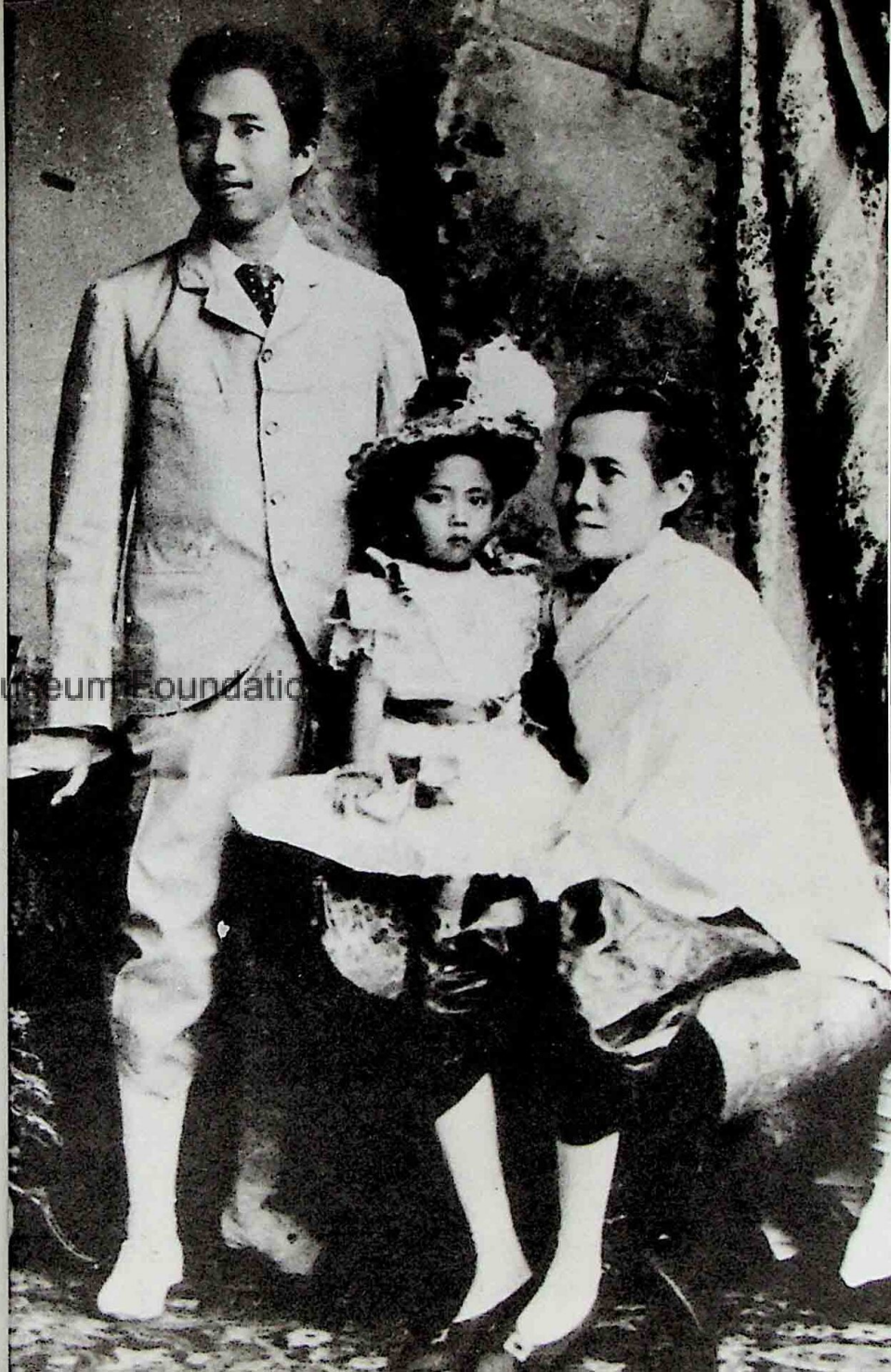
คำแปลคาถาพระราชทานพระพร “กุมารนี้จะเป็นผู้ไดนามว่า จิตรเจริญ จงไม่มี โรค มีความสุข มีอายุยืนยาว มีอำนาจล่ำฟั่งตน มั่งคั่งมีทรัพย์ใหญ่ มีโภคสมบัติ มีอิสริยยศ และบริวาร มีเดชอาภานู บริบูรณ์ด้วยกำลัง และเป็นที่รักใคร่ของหมู่ชนมาก เป็นที่อันชนทั้งหลาย มาสักการะเคารพนับถือ และจะเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้แก่ผู้ใด มีชัยชนะข้าศึกทั้งหลาย แต่ฐานันท์ๆ ทุกเมื่อเทอญ”

พระพรที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระโอรส และพระราชธิดานี้ แปลกๆ กันทุกพระองค์ สันนิษฐานได้ว่าพระราชทานตามลักษณะดวงพระชะตา ซึ่งมักจะตรงกับพระนิสัยและความเป็นไปในพระชนมชีพ หรือมีอะนั่นก็พระราชทานเพื่อแก้ส่วนที่เสียในพระชะตาของแต่ละพระองค์เป็นส่วนมาก เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ เจริญพระชันษาได้ราว ๓ ขวบ จะ

เริ่มทรงเรียนหนังสือชั้นต้นเทียบเท่ากับชั้นประถมศึกษาส่วนกันกับ
ครูผู้หญิงในพระบรมมหาราชวัง จนเมื่อเจริญพระชันษาได้ ๗ ขวบ
พระองค์ชาย และพระองค์หญิงจึงแยกกันเรียนในระดับที่เทียบเท่า
ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยพระองค์ชายจะทรงเรียนภาษามคธกับ
ครูผู้ชาย และพระองค์หญิงจะทรงฝึกหัดการเรือนกับครูผู้หญิง แต่ยัง
คงทรงเรียนภาษาไทยร่วมกัน และจะทรงอ่านหนังสือต่างๆ เหมือนกัน
โดยในระดับการศึกษานี้จะมีการฝึกหัดและกวดขันในเรื่องกิริยามารยาท
ด้วย และจะสิ้นสุดการศึกษาลงเมื่อถึงวาระจะทำพิธีโสกันต์ คือ เมื่อ
พระองค์ชายมีพระชันษา ๑๓ ปี และพระองค์หญิงมีพระชนมพรรษา
๑๑ ปี

หลังจากนั้นก็จะทรงเรียนวิชาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดย
พระองค์ชายจะบรรพชาเป็นสามเณร และเรียนพระธรรมกับฝึกหัด
ปฏิบัติพระวินัย เริ่มทรงเรียนศิลปวิทยาเฉพาะที่ถูกต้องกับพระอัยยาคัย
การผนวชเป็นสามเณรจะราว ๑ พรรษา หรือกว่านั้น เมื่อทรงลา
บรรพชาแล้วต้องออกมาอยู่นอกพระบรมมหาราชวังเพื่อทรงเรียน
วิชาเฉพาะ ซึ่งมักจะต้องออกไปทรงฝึกหัดกับครูผู้เชี่ยวชาญ เพราะยัง

ไม่มีโรงเรียน สำหรับวิชารัฐประศาสนศาสตร์และราชประเพณี
เจ้านายพระองค์ชายทรงได้รับการศึกษาโดยตรง เพราะมี
ตำแหน่งเข้าเฝ้าในท้องพระโรงระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงว่าราชการเป็นประจำทุกวัน การศึกษาระดับนี้ใช้
เวลาประมาณ ๖ ปี จนพระชันษาราวๆ ๒๑ ปี จึงทรงศึกษา
ชั้นอุดมศึกษาโดยการผนวชเป็นพระภิกษุอีกครั้ง ในขั้นนี้เป็นการ
ศึกษาพระธรรมวินัยขั้นสูง และเมื่อทรงลาสิกขาบทก็ถือว่า
สำเร็จการศึกษา สามารถเข้ารับราชการได้ตั้งแต่นั้น สำหรับ
เจ้านายพระองค์หญิงหลังจากพิธีโสกันต์แล้ว ก็จะทรงศึกษาวิชา
ศีลธรรมและวิชาการเรือน จากนั้น จึงจะทรงเรียนวิชาเฉพาะ
ตามพระราชอัยยาคัย และมีโอกาสศึกษาราชประเพณีและ
ระเบียบวินัยทางฝ่ายใน จนสามารถรับหน้าที่ช่วยราชการและ
อบรมสั่งสอนผู้อื่นต่อกันมาได้

Rama IX Art Museum Foundation

สำหรับการศึกษาของพระองค์เจ้าจิตรเจริญ ได้เริ่มต้นกับครูผู้หญิง ซึ่งเป็นเจ้านายพระองค์หญิง ภายในพระบรมมหาราชวัง คือ หม่อมเจ้าหญิงสารพัดเพชร ดังได้ทรงเล่าไว้ว่า

“...การเรียนนั้นเกล้ากระหม่อมไม่ได้เรียนกับเจ้าปี และคุณปาน เพราะคอกป่า “สารพัดเพชร” สอนให้รู้ได้ การอ่านสมุดดำนันเรียกว่า ขึ้นสมุดดีใจเป็นล้านพัน...”

เมื่อทรงได้ศึกษาในระดับขั้นต้นกับหม่อมเจ้าหญิงสารพัดเพชร จนทรงอ่านออก

เขียนได้ จึงทรงเข้ารับการศึกษาในระดับสูงขึ้น ที่โรงเรียนในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ เป็นโรงเรียนสอนภาษาไทย และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีโรงเรียนภาษาอังกฤษขึ้นคู่กัน โดยทั้งสองโรงเรียนตั้งอยู่ในกรมทหารมหาดเล็ก พระองค์เจ้าจิตรเจริญได้ทรงศึกษาภาษาไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) และภาษาอังกฤษกับอาจารย์ชาวอังกฤษ คือ นายฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์สัน (Francis George

Patterson) ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีพระชันษาารุ่นราวคราวเดียวกัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้ทรงศึกษาในโรงเรียนภาษาไทย-ภาษาอังกฤษและกับพระสงฆ์ แต่ก็ยังเป็นการศึกษาที่ยังไม่สมบูรณ์แบบดังที่ได้ทรงกล่าวไว้ว่า

“...แม่โรงเรียนซึ่งได้ตั้งขึ้นในครั้งแรกก็สอนแต่นั่งสือ จะได้สอนวิชาหลายอย่างหาไม่ได้ เช่นตัวฉันได้ชื่อว่าเข้าโรงเรียน วิชาเลขก็ไม่รู้ มาหัดตัวเองเอาข้างนอกโรงเรียน แม่หนังสือก็รู้เลวเต็มที เป็นแต่อ่านออกเขียนได้เท่านั้น...”

และด้วยเหตุที่ทรงเป็นผู้ที่มีความวิริยะ อุตสาหะ มีความสนพระทัยใฝ่รู้หมั่นศึกษาเพื่อเพิ่มพูนพระสติปัญญาอยู่เสมอ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ในอง แล่งทำให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้มีความรอบรู้และความสามารถในวิทยาการแขนงต่างๆ และสามารถปฏิบัติภารกิจต่างๆ ได้ลุล่วงด้วยดี ในตำแหน่งที่สำคัญๆ ซึ่งทรงปฏิบัติสนองพระบรมราชโองการต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๕, ๖ และ ๗

พิธีโสกันต์และบรรพชาเป็นสามเณร

เมื่อพระองค์เจ้าจิตรเจริญ เจริญพระชันษาได้ ๑๒ พรรษา อย่างเข้า ๑๓ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีโสกันต์แก่พระองค์เจ้าจิตรเจริญ อันเป็นพิธีหลวง มีชื่อว่าจัดขนาดกลางขึ้นในวันอาทิตย์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนยี่ ปีกุน

สัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๔ เวลา ๕ โมง ๕๓ นาที

พิธีนี้พระราชทานแก่เจ้านายรวม ๓ พระองค์ ซึ่งมีฐานะเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องนางเธอ อันได้แก่ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์ และพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี โดยที่พิธีนี้ได้พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นมีรวม ๔ วัน คือเริ่มตั้งแต่วันอาทิตย์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนยี่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการ สมเด็จพระวันรัตถวายศีล สำหรับพระแท่นมงคล และพระราชฐานประจำพิธี เจ้าพนักงานได้จัดตั้งและตกแต่งขึ้นที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทั้งยังจัดให้มีการละเล่นเฉลิมฉลองประกอบด้วย ระเบง เล่นอยู่ในสนามหญ้า โมงคลุ้ม และกลาตีไม้ เล่นที่หน้าทิมดาบ กรมวังไม่สูงไม่ต่ำ เล่นที่ข้างศาลาลูกขุน กระตั่วแทงควาย เล่นที่หน้าโรงละครหลังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ครั้นเวลาบ่ายๆ โมงเย็น พระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องนางเธอทั้งสาม แต่งพระองค์ที่จะเข้าพระราชพิธีโสกันต์ ทรงเสด็จ กันพระกลด และมีผู้จงพระกรและประคองตามแบบราชประเพณี คือ เจ้าคุณคลี่สำหรับพระองค์เจ้าจิตรเจริญ คุณสวนสำหรับพระองค์เจ้าวัฒนานุวงศ์ และคุณปานสำหรับพระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี และมีข้าราชการคู่เคียงแห่โสกันต์อีกต่างหาก

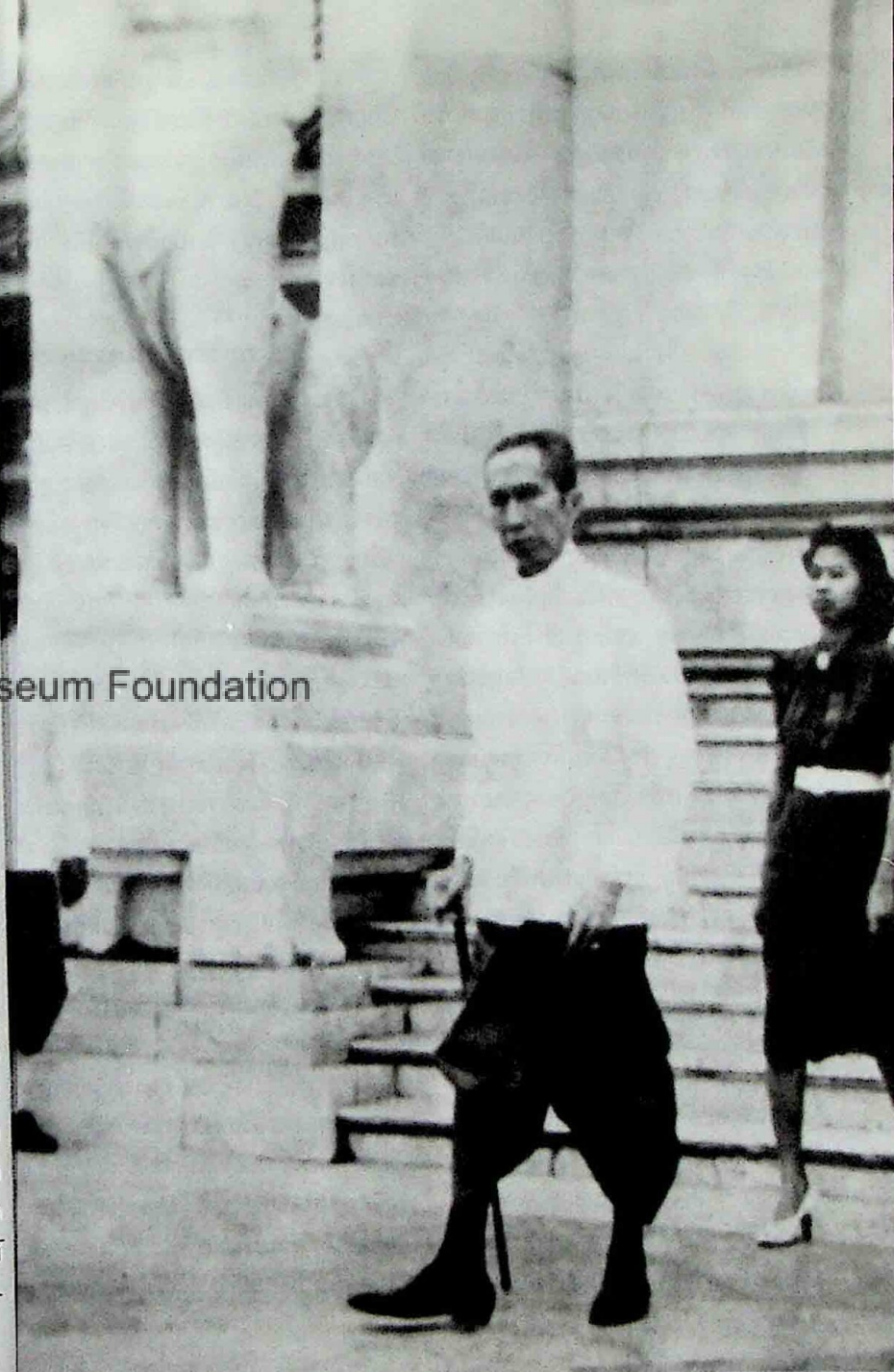
ซึ่งสำหรับพระองค์เจ้าจิตรเจริญ มีข้าราชการคู่เคียงเสกกันคือ คู่ที่ ๑ พระยาสุรเสนาพระยากลาโหมเสนาคู่ที่ ๒ พระยาพิพิธโกไค - พระยาขจร คู่ที่ ๓ พระยาจำแสนยบดี - พระยาราชบุรี คู่ที่ ๔ พระยาสมุทโบริรักษ์ และพระยาเวียงในนฤบาล คู่ที่ ๕ พระยาราชสงคราม - พระยาอัครนักราภัย และคู่ที่ ๖ พระยานานาพิภภาณี - พระศรีธรรมสาร รวมเป็น ๑๒ คน กระบวนแห่ได้มายังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมาเป็นประธาน โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จุดเทียนเครื่องบูชาเทวรูปที่เขากุศล และ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์

วันจันทร์ ขึ้น ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง มีพระราชพิธีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงทำพิธีที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แล้วมีกระบวนแห่กลับพระที่นั่งอภรณ์พิโมกข์ปราสาท และมีพระสวดขยันโต พระราชพิธีนี้ได้ดำเนินต่อมาถึงวันอังคาร ขึ้น ๙ ค่ำ เดือนยี่

และในวันพุธ เดือนยี่ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีกุน สัปตศก จุลศักราช ๑๒๓๗ เป็นวันประกอบพระราชพิธีสำคัญ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณารดน้ำมนต์ด้วยพระมหาสังข์ แล้วพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระวชิรทินทรและสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ ได้ทรงตัดเกศาในเวลาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรดน้ำมหาสังข์ เจ้าพนักงานประโคมสังข์ แตร และดนตรีแล้ว พระยา-

IX Art Museum Foundation

ราชโกษา โขนถวายพระองค์เจ้าจิตรเจริญ หลวงเทพารักษ์ โขนถวายพระองค์เจ้า วัฒนานุวงศ์ ขุนพิพิธภูษา โขนถวาย พระองค์เจ้าหญิงเสาวภาผ่องศรี ต่อมาเข้า สรงที่เขากิรลาล ได้มีกระบวนแห่มายัง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และแห่กลับมา อีกครั้ง

ในเวลา ๑ ทุ่ม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมวงศานุวงศ์มารับพระ- ราชทานเลี้ยง ณ พระที่นั่งบรมราชสถิตย- มโหฬาร เสร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระ- เจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพร พระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องนางเธอที่ทรงเข้าพระราชพิธี โสกันต์ ครั้นถวายพระพรแล้ว จึงทรงดื่ม แข้มเปอตามธรรมเนียมยุโรป กรมหลวง วรศักดิ์पालจึงเสด็จขึ้นถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและประทาน พระพรพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้อง- นางเธอ ที่โสกันต์ จากนั้นกรมหมื่นอักษร- สาส์นโสภณ จึงเสด็จขึ้นขึ้นถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วจึง ประทานพระพร พระเจ้าน้องยาเธอและ พระเจ้าน้องนางเธอ ครั้งจบแล้วจึงทรงดื่ม เหมือนกับครั้งก่อน ประทับที่โต๊ะจนเวลา ๔ ทุ่ม ๔๐ นาที เสดยเสร็จแล้วจึงเสด็จขึ้น จากโต๊ะขึ้นมาประทับชั้นบนตรัสอยู่จนเวลา ๕ ทุ่ม ๑๕ นาที จึงเสด็จขึ้น

ในรุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๔๑๙ พระเจ้า- น้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ทรงมี

พระชนมายุย่างเข้า ๑๔ ปี จึงได้ทรงบรรพชา เป็นสามเณร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ และมีพระองค์เจ้า พระอรุณนิภาคุณากร ทรงเป็นผู้ให้ศีล แล้ว ทรงไปจำลองพรรษา ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ประทับที่หมู่กุฏิหมู่ที่ ๓ คณะกุฏิฟากข้าง พระวิหารพระศาสดา

สามเณรพระองค์เจ้าจิตรเจริญทรงเอา พระทัยใส่ในความรู้ทางสมณะเป็นอย่างดี โดยทรงหัดเทศน์มหาชาติตามประเพณี จนทรงสามารถและชำนาญ จึงทรงเคย ถวายเทศน์มหาชาติ ถิ่นทมหาราช อันเป็น ถิ่นที่ใหญ่ และเทศน์ยากในงานประจำปี ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย อันเป็นที่พอ พระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นอย่างยิ่ง และทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า เทศน์ได้ไพเราะเรียบร้อยดี อีกพระก็ไม่เข้า แล้วจึงทรงพระราชทานรางวัลเป็นพิเศษถึง ๕ ชั่ง ซึ่งเป็นจำนวนเงินที่มากกว่าผู้อื่น เงินพระราชทานนี้เป็นเงินนอกเหนือจากเงิน ประจำกัณฑ์ที่ได้พระราชทาน ซึ่งมีจำนวน ๑๐ ตำลึง และเครื่องราชบริขารตามปกติ เมื่อจำพรรษาได้พรรษาหนึ่ง ก็ทรงลาผนวช ออกมาเพื่อทำการศึกษาคือ

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ จึงทรงเข้าศึกษา วิชาทหาร ณ โรงเรียนทหารมหาดเล็กหลวง หรือคณะทหารมหาดเล็ก ซึ่งการที่ทรง เข้าศึกษาในครั้งนี้ ทรงได้รับการฝึกหัดเช่น คณะเด็กอื่นๆ ทุกประการเป็นการฝึกฝนวิชา การทหารสมัยใหม่ ซึ่งใช้เวลาในการทรง

ศึกษาประมาณ ๑ ปีเศษ และทรงเริ่ม พระชนมชีพทางราชการเบื้องต้นจากการ เป็นทหาร และทรงรับเงินเดือนครั้งแรก เดือนละ ๑๖ บาท

การพระราชทานวังที่ประทับ และผนวชเป็นพระภิกษุ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า จิตรเจริญเมื่อทรงพระเยาว์นั้นประทับกับ พระมารดา ณ พระตำหนักในพระบรมมหา- ราชวัง ครั้นเจริญพระชนม์ขึ้น พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประทับ ณ หอ นิเพศพิทยา ในพระบรมมหาราชวังชั้นนอก ณ เป็นตึกพระตำหนักสมเด็จพระเจ้าฟ้า ภาณุรังษีสว่างวงศ์

เมื่อทรงมีพระชันษา ๒๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ทรงมีพระชนมายุพอ สมควรที่จะมีวังประทับต่างหาก จึงได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ สร้างตำหนักและ ตกแต่งวังท่าพระขึ้นใหม่ และพระราชทาน ให้เป็นวังที่ประทับ ทั้งยังพระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้พระองค์เจ้าหญิง พรรณรายออกมาประทับนอกพระมหา- ราชวัง โดยได้โปรดเกล้าฯ อีกหลังหนึ่งติดต่อกันให้เป็นที่พักของพระองค์เจ้าหญิง พรรณราย และได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ ประกอบพิธีการเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ ตรงกับ ๔ ๑๐ ๖ ปีมะแม

เบญจศก จุลศักราช ๑๒๔๕ ได้เสด็จโดย พระราชทานไปยังวังท่าพระ ได้เสด็จทอด- พระเนตรบนตำหนักและที่ต่างๆ ทั่วทุกแห่ง ครั้นถึงเวลาพระฤกษ์ ๕ ทุ่ม ๙ นาที ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้า จิตรเจริญ ทรงเครื่องขากขึ้นพระแท่นมณฑล ทรงรดน้ำ พระราชทานด้วยพระเต้าเบญจ- ครอบงศ์ใหญ่ ในการขึ้นวังใหม่ ต่อมา จึงเสด็จประทับบนตำหนักและทรงรดน้ำ มหาสังข์ทักษิณาวรรตพระราชทานพรแก่ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นอันเสร็จพิธี แล้ว จึงเสด็จกลับพระบรมมหาราชวัง

ภายหลังจากย้ายมาประทับที่วังใหม่ ได้ราว ๑๔ เดือน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ พระองค์เจ้าจิตรเจริญ ทรงมีพระชนมายุ ครบทรงผนวช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีสมโภช ก่อนผนวชในวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๒๗ ที่ ห้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ได้มีการสมโภชพระองค์เจ้า ทรงผนวช ณ ตำหนักนี้ และทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายผนวชด้วยอีก ๒ พระองค์ คือพระองค์เจ้ากัลยากรประวดี และพระองค์เจ้านันทนิภากร

รุ่งขึ้นวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๒๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพิธีผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับร่วม พิธีเป็นประธาน และมีสมเด็จพระยา ปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ กับ สมเด็จพระสังฆราช (สา) เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระ